Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

TADBIRKORLIK VA MEHNAT QILISH ERKINLIGI

Nizomiddinov Shoxjahon Xusniddin o‘g‘li
Namangan davlat universiteti
Yuridik fakulteti 1 – bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: **Pulatov Otabek**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20319798

Annotatsiya: Mazkur maqolada tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari, fuqarolarning iqtisodiy huquqlari, davlat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar hamda mazkur huquqlarning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati keng yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, mehnat bozorini rivojlantirish va yoshlarni ish bilan taminlash bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar tahlil qilingan.
Kalit so‘zlar: Tadbirkorlik, mehnat qilish erkinligi, Konstitutsiya, iqtisodiy huquqlar, xususiy mulk, biznes, mehnat bozori, ishsizlik, fuqarolik jamiyati, iqtisodiy islohotlar.

FREEDOM OF ENTREPRENEURSHIP AND LABOUR

Annotation: This article discusses the constitutional and legal foundations of freedom of entrepreneurship and labour, economic rights of citizens, opportunities created by the state, and the importance of these rights in social development. The reforms implemented in Uzbekistan to support entrepreneurship, develop the labour market and ensure employment are also analyzed.
Keywords: Entrepreneurship, freedom of labour, Constitution, economic rights, private property, business, labour market, unemployment, civil society, economic reforms.

Kirish: Bugungi kunda demokratik davlat qurish jarayonida inson huquq va erkinliklarini ta’minlash eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, iqtisodiy huquqlar tizimida tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi alohida o‘rin egallaydi. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlar natijasida fuqarolarning iqtisodiy faolligi ortib bormoqda. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida xususiy mulkni himoya qilish, tadbirkorlik faoliyatiga erkinlik yaratish va fuqarolarning mehnat qilish huquqini kafolatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Tadbirkorlik erkinligining huquqiy asoslari: “Tadbirkorlik erkinligi asoslari” - bu fuqarolar va yuridik shaxslarning qonun doirasida mustaqil ravishda tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanish huquqini ifodalovchi huquqiy va iqtisodiy tamoyillar yig‘indisidir. O‘zbekistonda tadbirkorlik erkinligining asoslari avvalo O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va maxsus qonunlar bilan belgilanadi. Tadbirkorlik erkinligining asosiy huquqiy asoslari quyidagilardan iborat: Iqtisodiy faoliyat erkinligi har bir fuqaro o‘z mulki, mablag‘i va qobiliyatidan foydalanib, qonunda taqiqlanmagan har qanday tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanish huquqiga ega. Mulk daxlsizligi, xususiy mulk davlat tomonidan himoya qilinadi. Hech kim sud qarorisiz o‘z mulkidan mahrum etilishi mumkin emas. Teng raqobat muhiti , davlat barcha tadbirkorlik subyektlari uchun teng sharoit yaratadi hamda monopoliyaga qarshi siyosat yuritadi. Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun imtiyozli kreditlar, soliq yengilliklari va subsidiya kabi mexanizmlar qo‘llaniladi. Tadbirkorlik faoliyatining qonuniy kafolatlari,“ tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi qonunga ko‘ra, tadbirkorlarning huquqlari davlat tomonidan himoya qilinadi va ularning faoliyatiga noqonuniy aralashishga yo‘l qo‘yilmaydi. Shartnoma erkinligi, tadbirkorlar o‘zaro hamkorlikni mustaqil ravishda belgilaydi, shartnomalar tuzadi va iqtisodiy munosabatlarni erkin amalga

oshiradi. Tadbirkorlik erkinligi mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi, yangi ish o‘rinlari yaratilishi va aholining farovonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mehnat qilish erkinligiMehnat qilish erkinligi - bu har bir insonning o‘z qobiliyati, bilimi va kasbidan erkin foydalanib, mehnat faoliyati bilan shug‘ullanish huquqidir. Ushbu huquq O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda Mehnat kodeksi bilan kafolatlangan asosiy inson huquqlaridan biri hisoblanadi. Mehnat qilish erkinligining mazmuni quyidagilardan iborat: Kasb va faoliyat turini erkin tanlash, har bir fuqaro o‘z qiziqishi va imkoniyatidan kelib chiqib, istalgan kasb yoki mehnat faoliyatini tanlash huquqiga ega. Majburiy mehnatning taqiqlanishi, hech kim majburan ishlatishga jalb qilinishi mumkin emas. Qonunda belgilangan ayrim holatlar bundan mustasno. Adolatli mehnat sharoitlari, xodimlar xavfsiz va qulay mehnat sharoitida ishlash, dam olish hamda mehnati uchun adolatli haq olish xuquqiga ega. Ishsizlikdan himoyalanish, davlat fuqarolarning bandligini ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va ishsizlikni kamaytirish choralarini ko‘radi. Mehnat huquqlarining himoyasi, xodimlarning huquqlari qonun bilan himoya qilinadi. Mehnat nizolari sud yoki boshqa vakolatli organlar orqali hal qilinadi. Tenglik tamoyili, mehnat munosabatlarida millati, jinsi, dini yoki boshqa belgilariga ko‘ra kamsitishga yo‘l qo‘yilmaydi. Mehnat qilish erkinligi insonning munosib hayot kechirishi, iqtisodiy mustaqillikka erishishi va jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etishi uchun muhim ahamiyatga ega. Shu sababli O‘zbekistonda mehnat huquqlarini himoya qilish va bandlikni ta’minlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Yoshlar va tadbirkorlik: Yoshlar va tadbirkorlik bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida yoshlarning biznes faoliyatiga jalb etilishi mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga, yangi ish o‘rinlari yaratilishiga va innovatsion g‘oyalarning amalga oshishiga xizmat qiladi. Shu sababli O‘zbekistonda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Yoshlar tadbirkorligi deganda yoshlarning mustaqil ravishda biznes faoliyati bilan shug‘ullanishi, yangi loyihalar yaratishi va iqtisodiy tashabbuslarni amalga oshirishi tushuniladi. Yoshlar zamonaviy bilim va texnologiyalarni tez o‘zlashtirishi, yangicha fikrlashi va innovatsion yondashuvlarga moyilligi bilan boshqa qatlamlardan ajralib turadi. Shu jihatdan ular iqtisodiyotning eng faol va istiqbolli kuchi hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, imtiyozli kreditlar ajratish, subsidiyalar berish, biznesni ro‘yxatdan o‘tkazishni soddalashtirish hamda startap loyihalarni moliyalashtirish tizimi yo‘lga qo‘yildi. Bundan tashqari, “Yoshlar daftari”, “Har bir oila - tadbirkor” kabi dasturlar orqali yoshlarning bandligini ta’minlash va ularni biznesga jalb qilish choralari ko‘rilmoqda.Yoshlarning tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanishi nafaqat ularning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlaydi, balki jamiyatda mas’uliyat, tashabbuskorlik va raqobat muhitining rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, IT, xizmat ko‘rsatish, ishlab chiqarish va qishloq xo‘jaligi sohalarida yoshlar tomonidan amalga oshirilayotgan loyihalar iqtisodiy rivojlanishning muhim omiliga aylanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar tadbirkorligi mamlakat iqtisodiyoti va jamiyat taraqqiyotining muhim tayanchi hisoblanadi. Yoshlarning biznes sohasidagi tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, ularga keng imkoniyatlar yaratish va huquqiy kafolatlarni mustahkamlash kelajakda iqtisodiy barqarorlik va farovonlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Xususiy mulk va iqtisodiy erkinlik: Xususiy mulk va iqtisodiy erkinlik huquqiy demokratik davlat hamda bozor iqtisodiyotining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Har qanday rivojlangan jamiyatda insonning mulkka egalik qilish huquqi va erkin iqtisodiy faoliyat yuritishi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida ham xususiy mulk daxlsizligi va iqtisodiy erkinlik Konstitutsiya hamda boshqa qonun hujjatlari bilan mustahkam kafolatlangan. **Xususiy mulk** - bu fuqarolar va yuridik shaxslarning o‘ziga tegishli mol-mulkka egalik qilishi, undan foydalanishi va uni tasarruf etishi huquqidir. Mulk insonning iqtisodiy mustaqilligi va farovon hayot kechirishi uchun muhim asos hisoblanadi. Shu sababli davlat xususiy mulkni himoya qilishga alohida

e’tibor qaratadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mulk daxlsizligi kafolatlanib, hech kim qonunga xilof ravishda o‘z mulkidan mahrum qilinmasligi belgilangan. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy mulk iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri sanaladi. Chunki xususiy mulk mavjud bo‘lgan jamiyatda insonlarda tashabbuskorlik, manfaatdorlik va mas’uliyat hissi kuchayadi. Fuqarolar o‘z mulki asosida ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, savdo va boshqa faoliyat turlarini amalga oshiradi. Natijada iqtisodiyotda raqobat muhiti shakllanadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi va aholining turmush darajasi oshadi. Iqtisodiy erkinlik esa fuqarolarning o‘z iqtisodiy faoliyatini mustaqil ravishda tanlashi va amalga oshirish huquqini anglatadi. Har bir shaxs qonunda taqiqlanmagan faoliyat bilan shug‘ullanish, tadbirkorlik qilish, mulkidan foydalanish va daromad olish huquqiga ega. Iqtisodiy erkinlik bozor munosabatlarining muhim sharti bo‘lib, u iqtisodiy o‘sish va innovatsiyalar rivojiga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda iqtisodiy erkinlikni kengaytirish va xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, tadbirkorlik subyektlarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi soddalashtirildi, soliq tizimi takomillashtirildi hamda biznes yuritish uchun qulay sharoitlar yaratildi. Davlat tomonidan xususiy mulkni himoya qilish, investorlar huquqlarini ta’minlash va iqtisodiyotda davlat ulushini qisqartirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Xususiy mulk va iqtisodiy erkinlik jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omildir. Chunki iqtisodiy jihatdan erkin inson o‘z mehnati va tashabbusi orqali jamiyat rivojiga hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, iqtisodiy erkinlik aholining bandligini ta’minlash, kambag‘allikni kamaytirish va o‘rta mulkdorlar qatlamini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, xususiy mulkning himoya qilinishi investorlar ishonchini oshiradi. Investorlar uchun huquqiy kafolatlarning mavjudligi mamlakatga xorijiy investitsiyalar oqimini ko‘paytiradi. Bu esa yangi texnologiyalar kirib kelishi, ishlab chiqarish hajmi ortishi va iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, xususiy mulk va iqtisodiy erkinlik demokratik jamiyat va bozor iqtisodiyotining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular insonning iqtisodiy manfaatlarini ro‘yobga chiqarish, tadbirkorlikni rivojlantirish va jamiyat farovonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar xususiy mulk daxlsizligini ta’minlash va iqtisodiy erkinlikni yanada kengaytirishga xizmat qilmoqda. Davlatning roli: davlatning roli bozor iqtisodiyoti va jamiyat taraqqiyotida nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, tadbirkorlikni rivojlantirish, iqtisodiy erkinlikni ta’minlash hamda fuqarolarning mehnat huquqlarini himoya qilishda davlat asosiy boshqaruvchi va tartibga soluvchi subyekt sifatida maydonga chiqadi. Davlat jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlash, iqtisodiy barqarorlikni saqlash va aholi farovonligini oshirish orqali ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Avvalo, davlat iqtisodiy faoliyat uchun huquqiy asos yaratadi. O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik, mulkchilik va mehnat munosabatlari Konstitutsiya, Mehnat kodeksi, Fuqarolik kodeksi hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan qonunlar fuqarolarning iqtisodiy huquq va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan. Davlatning eng muhim vazifalaridan biri -tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashdir. Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotning muhim qismi hisoblanadi. Shu sababli davlat tomonidan tadbirkorlarga soliq imtiyozlari berish, subsidiyalar ajratish, imtiyozli kreditlar taqdim etish hamda biznes yuritish tartiblarini soddalashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Natijada yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda va aholining daromadlari oshmoqda. Bundan tashqari, davlat iqtisodiyotda sog‘lom raqobat muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Monopoliyaga qarshi kurashish, iste’molchilar huquqlarini himoya qilish va bozor muvozanatini saqlash davlatning asosiy funksiyalaridan biridir. Agar iqtisodiyot to‘liq nazoratsiz qolsa, ayrim yirik subyektlar bozorda ustunlikka ega bo‘lib, kichik biznes faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois davlat iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirib boradi.

Mehnat sohasida ham davlatning roli juda katta. Davlat fuqarolarning mehnat qilish huquqini ta’minlaydi, ishsizlikni kamaytirish choralarini ko‘radi va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratadi. Mehnat kodeksi orqali xodimlarning huquqlari himoya qilinadi, majburiy mehnat taqiqlanadi va adolatli ish haqi tizimi kafolatlanadi. Ayniqsa, yoshlar bandligini ta’minlash, kasb-hunarga o‘qitish va yangi ish o‘rinlari yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, davlat ijtimoiy himoya tizimini ham amalga oshiradi. Kam ta’minlangan oilalarni qo‘llab-quvvatlash, nafaqalar va moddiy yordam ajratish, ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimini rivojlantirish orqali davlat fuqarolarning munosib hayot kechirishiga yordam beradi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.Hozirgi globallashuv davrida davlat innovatsiyalar va investitsiyalarni jalb qilishga ham alohida e’tibor qaratmoqda. Xorijiy investorlar uchun qulay sharoit yaratish, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish maqsad qilinmoqda.

Xulosa qilib aytganda, davlatning roli jamiyat va iqtisodiyot rivojida beqiyosdir. Davlat qonun ustuvorligini ta’minlash, iqtisodiy erkinlikni kengaytirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kafolatlash orqali mamlakat taraqqiyoti va xalq farovonligiga xizmat qiladi. Xalqaro tajriba / International experience: Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy erkinlik yuqori bo‘lgan mamlakatlarda aholining turmush darajasi ham yuqori bo‘ladi. Shu sababli O‘zbekistonda ham xalqaro standartlarga mos iqtisodiy siyosat yuritilmoqda.

Experience of developed countries shows that living standards are higher in countries with a high level of economic freedom. Therefore, Uzbekistan is also implementing economic policies in accordance with international standards. Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi demokratik davlatning muhim belgilaridan biridir. Ushbu huquqlarni ta’minlash orqali fuqarolarning farovonligi oshadi, iqtisodiy taraqqiyot jadallashadi va jamiyatda barqarorlik mustahkamlanadi. In conclusion, freedom of entrepreneurship and labour is one of the important features of a democratic state. Ensuring these rights increases public welfare, accelerates economic development and strengthens stability in society.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR / REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 67-modda.
3. “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun.
4. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – Toshkent, 2023.
5. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun.
6. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining iqtisodiy islohotlarga oid farmonlari.
8. Soliq kodeksi. – Toshkent, 2024.
9. Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi.
10. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.